

ГЛИБИННІ ПЛАСТИ БУТТЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

О. Д. Ципердюк

Художній текст – слово – образ : лінгвостилістичний аналіз : монографія / [М. І. Голянич, І. О. Бабій, Н. Я. Іванишин та ін.] ; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 408 с.

В останні десятиліття особливого розвитку набув такий напрям мовознавчих досліджень, як лінгвістика тексту. Найбільш тривалу історію має вивчення художнього тексту, який у сучасному українському мовознавстві розглядають як складну комунікативну структуру й усе більше аналізують крізь призму нових мовознавчих напрямків: комунікативного, прагматичного, когнітивного, дискурсивного та ін. До таких актуальних лінгвістичних студій належить і наукова розвідка „Художній текст – слово – образ”, яка передбачає, як зазначено в передмові, „аналіз художнього тексту, розкриття його структурно-семантичної, концептуально-змістової, комунікативно-прагматичної організації”, виявлення „особливостей функціонування українського художнього слова, пізнання глибинного взаємозв'язку елементів у динамічній системі „образ – слово – текст” (с. 5).

Рецензована монографія є колективною працею викладачів кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника й підсумовує багаторічні напрацювання в галузі лінгвостилістичного аналізу художнього тексту. Її основою стали дослідження, виконані під керівництвом доктора філологічних наук, професора Марії Іванівни Голянич, яка вже має вагомий здобуток в царині вивчення художнього тексту – монографічні розвідки „Внутрішня форма слова і художній текст” (1997), „Внутрішня форма слова і дискурс” (2008). М. І. Голянич є співавтором, а також (закономірно) керівником і редактором цього наукового проекту.

Монографія, попри актуальність і безсумнівну новизну, відзначається доброю структурованістю: складається із шести розділів, які об'єднують спільний об'єкт дослідження – художній текст. Кожен розділ всебічно розглядає одне мовне явище. Глибину й обсяг аналізу задекларованої в розділі проблеми демонструють уже кількість і назви підрозділів (від трьох до шести в кожному розділі).

Перший розділ – „*Художній текст і сучасні мовознавчі парадигми*” (автор – М. І. Голянич) – є теоретичним. Складний науковий текст, багатий на цитати, покликання й підрядкові коментарі, хоча потребує, з одного боку, певних зусиль, уважного прочитання, доброї лінгвістичної підготовки, з іншого – демонструє шлях думки автора, її формування,

виявляє наукову ерудицію дослідниці, багату теоретичну базу дослідження.

Професор М. І. Голянич передовсім розкриває онтологічний аспект лінгвістичного аналізу художнього тексту. Вона наголошує на тому, що текст (зокрема й художній) є полізначенневою величиною, складним об'єктом вивчення, „оскільки в тексті зашифроване буття людини” (с. 8). „Текст постає своєрідним простором спілкування людей в процесі освоєння світу”, „виступає засобом передачі як суспільно й соціально важливої інформації, так і особистісної, образно-емоційної” (с. 7). Розшифрування цієї інформації відбувається під час читання тексту (коли він перебуває в стані „руху”) і залежить від читача, його знань, духовності, ціннісних орієнтирів, філософії життя, сили естетико-художнього домислу, уявлень (с. 10). М. І. Голянич вважає, що застосування найновіших здобутків у мовознавстві й літературознавстві допоможе читачеві, зокрема дослідникові, „дешифрувати спосіб бачення буття, опредметнений у слові, вибудувати концепцію авторського задуму, виявити закономірності текстотворення, структурно-організаційні моделі мислення, матеріалізовані у мовній одиниці” (с. 11).

Далі дослідниця зосереджується на інтерпарадигматичному підході в трактуванні тексту і вважає, що художній текст сьогодні можна розглядати в різних вимірах, зокрема лінгвофілософському, системно-структурному, когнітивно-дискурсивному й комунікативно-прагматичному, які взаємозв'язані і взаємодоповнювальні. Погоджуємось із думкою М. І. Голянич, що „при інтерпарадигматичному прочитанні художнього тексту доцільно виділяти і внутрішньоформний його зріз” (с. 20), враховувати при аналізі художнього тексту семантику, структуру, функціональне навантаження внутрішньої форми слова, яка „озовнішнює” глибинні смислові пласти тексту, включаючи імпліцитні значення у процесі тексто- й образотворення” (с. 23).

Перший розділ логічно вмотивований: окреслює основні напрямки сучасних лінгвістичних досліджень, акцентуючи на комунікативно-прагматичному та когнітивно-дискурсивному, крізь призму яких проаналізовано художній текст у наступних розділах наукової праці.

У другому розділі – „*Внутрішня форма слова в поетичному тексті*” (автор – Р. І. Стефурак) – на матеріалі сучасних поетичних текстів розкрито сутність внутрішньої форми слова (передовсім ключового) як асоціативно-образного компонента значення лексеми.

Спочатку автор розглядає внутрішню форму слова як багатоаспектну лінгвістичну категорію, узагальнюючи різнотипні мовознавчі підходи у вивченні внутрішньої форми: ономасіологічний, семасіологічний, словотвірний, номінативний, мотиваційний, когнітивний, образний, інтерпарадигмальний та ін. Основну увагу зосереджено на внутрішній формі слова як його асоціативно-образній ознаці. На конкретних прикладах (с. 42-56) переконливо доведено, що внутрішня форма номінації є динамічним компонентом його лексичного значення, „який розширює асоціативно-образну палітру слова” (с. 56). Показано, як у по-

етичному тексті внутрішня форма слова перекодовується, семантично оновлюється і таким чином формується, на думку Р. І. Стефурак, поетична внутрішня форма слова.

Другий підрозділ аналізованого розділу досить вдало розкриває, як через посередництво внутрішньої форми слова, зокрема її асоціативно-образний потенціал, поетична картина світу (поетичний світ) перетинається з референтною та концептуальною картинами світу (с. 58-85). Не заперечуючи теоретичного значення цього підрозділу, вважаємо, що він цікавий і для практики лінгвостилістичного аналізу поетичного тексту. Може бути корисним навіть для учителів, якщо ті прагнуть самі глибше пізнати й навчити учнів розуміти такий різновид художнього тексту, як поетичний. Хочемо відзначити переконливість та об'єктивність міркувань, а також сміливість авторки, яка обрала об'єктом дослідження саме поезію, під час аналізу якої завжди існує загроза суб'єктивного потрактування значення того чи того слова, сутності того чи того образу.

На завершення розділу розкрито функціональне навантаження внутрішньої форми слова в поетичному тексті (с. 85-105), зокрема виявлено, що „поле діяльності внутрішньої форми слова в поетичному тексті забезпечується її асоціативно-образною, креативно-регенерувальною, тропотвірною, експресивно-відображальною, когезійно-когерентною функціями” (с. 105).

У третьому розділі – *„Оцінно-образна номінація та її функціонально-комунікативна спрямованість у текстах української „малої прози” кінця XIX – початку XX століття”* – У. В. Соловій насамперед звертається до витоків та історії вивчення оцінних номінацій, зокрема розглядає сутність і структуру оцінки, основні принципи аксіологічних класифікацій (с. 106-120). Привертає увагу те, що автор критично аналізує сучасні класифікації оцінних номінацій, має свій погляд і вважає, що „поділ аксіологічних номінацій на власне оцінні та контекстуально оцінні є одним із найдоцільніших при аналізі художнього тексту” (с. 120).

Окремо простежено на матеріалі комунікативних (текстових) ситуацій форми реалізації суб'єкта кваліфікації, який „як експліцитно-імпліцитний елемент оцінної модальної рамки займає домінуючу позицію як у самому процесі оцінювання, так і в оцінних мовленнєвих актах та аксіологічному тексті в цілому” (с. 121). У. В. Соловій на основі текстів „малої прози” кінця XIX – початку XX ст. виявляє 13 способів реалізації аксіологічного суб'єкта, всебічно аналізуючи кожен із них (с. 123-134).

Далі в прагматичному ключі проаналізовано загальнооцінні номінації „хороший” („гарний”) та „поганий” у художньому тексті (с. 135-154) і зроблено висновок, що „найменування на позначення позитивної оцінки в „малій прозі” кінця XIX – початку XX століття характеризуються високим ступенем семантичної активності” (с. 152). Дослідниця вважає, що значна перевага в текстах художнього стилю (на відміну, наприклад, від розмовного) „позитивноаксіологічної лексики вважається

ся нормою, оскільки вони покликані створювати „хороше” враження, скеровувати реципієнта на позитив у практичній діяльності, в психічних та емоційних реакціях” (с. 153). Важливо, що аналіз оцінних номінацій розкриває особливості індивідуальної манери письма (ідіостилю) досліджуваних прозаїків.

На прикладі новели В. Стефаніка „Пістунка” показано взаємодію суб’єктивного та об’єктивного чинників оцінки у структурі художнього тексту, підкреслено „важливість такого аспекту дослідження для формування динамічного, цілісного образу змісту тексту” (с. 155), визначення сюжетних ліній, образо- й текстотворення, виявлення глибинних, зчаста прихованих, текстових смислів (с. 154-162). До речі, проведений лінгвостилістичний аналіз новели можна використати під час вивчення цього твору в середній і вищій школах.

Усебічну характеристику описових номінацій демонструє четвертий розділ монографії – „*Текстотвірні-прагматичні та образотвірні параметри дескрипцій у сучасній „малій прозі”*” (автор – І. О. Бабій). У першому підрозділі (с. 163-177) розглянуто різні підходи вчених до кваліфікації терміна „дескрипція”, а також (і це слід позитивно відзначити) сформульовано його авторське визначення.

У другому підрозділі (с. 177-191) узагальнено семантичні класифікації описових зворотів і проаналізовано роль різних типів дескрипцій у художніх текстах сучасної „малої прози”.

У третьому підрозділі (с. 191-203) авторка пропонує структурну типологію описових номінацій, виділяючи синтетичні (моносемні, усічені) та аналітичні (двокомпонентні та розгорнуті, кільकाслівні) дескрипції. Зазначено фактори, які зумовлюють використання кожного з різновидів дескриптивних конструкцій у художньому тексті.

Наступні два підрозділи розкривають відповідно семантичні ознаки і прагматичні особливості дескрипцій із актуалізованою внутрішньою формою в текстах „малої прози” (с. 203-215) та індивідуально-авторські новотвори як функціонально значущий різновид дескриптивних номенів (с. 215-223). Особливо вдалим, на нашу думку, є аналіз індивідуально-авторських інновацій, які через їх емоційно-експресивну, оцінну виразність, значущість у художньому тексті визначено не тільки як додаткові, але й основні кваліфікативні засоби, „що виступають об’єднувальними смисловими центрами для інших мовних одиниць” (с. 223).

Завершує розділ опис комунікативно-прагматичних особливостей дескриптивних номінацій тропеїчного характеру (с. 223-243), зокрема виділено такі тропеїчні описово-образні структури: метафоричні дескриптивні номени, дескриптивні синекдохи, художньо-образні означення.

На наш погляд, у самому кінці четвертого розділу варто було наголосити на функціях описових номінацій в аналізованих художніх текстах (у самій роботі ці функції окреслено).

У п'ятому розділі – *„Елементи лексико-семантичного рівня мови у формуванні імпліцитності в драматургічному тексті”* (автор – Н. Я. Іванишин) – розглянуто лінгвістичний статус категорії імпліцитності, виявлено комунікативно значущі лексичні засоби її формування та показано їх функціональне навантаження в текстах української драми початку ХХ століття. У кожному підрозділі як вступ спочатку подано загальну характеристику лексичних одиниць із покликанням на тих науковців, які їх вивчали, а далі схарактеризовано їх роль у виявленні прихованих смислів драматургічного тексту. Дослідниця зокрема розглядає такі лексичні одиниці – носії імпліцитних значень у драмі: конотативно марковані лексичні одиниці (с. 244-255), okazіоналізми (с. 255-267), займенники (с. 268-282), вигуки й частки (с. 282-294), внутрішню форму слова (с. 295-301). Функції названих лексичних одиниць Н. Я. Іванишин добре підсумовує у висновках до розділу, указуючи, що „конотативні прирощення смислу у драматургічному тексті” „виконують імплікаційно-конекторну та функцію розширення асоціативно-образного поля лексеми”; okazіоналізми „здатні виявляти реалізацію рецептивно-фокусної, експресивної та делімітаційно-образної функцій”; „займенники та дейктичні конструкції „працюють” на множинність інтерпретацій текстової площини, компресію висловлювання, виконують функцію розгортання діалогу, антиномійну та інтенсифікаційно-сюжетну”, вигуки та частки здатні „актуалізувати змінно-тематичну та акційно-спрямувальну функцію”, внутрішня форма слова виявляє „реалізацію конфліктно-зорієнтованої та креативно-дискурсивної функцій” (с. 302).

Шостий розділ – *„Особливості реалізації проспекції у художньому тексті”* (автор – О. Б. Литвин) – присвячений ще мало вивченій проблемі проспективно-ретроспективних відношень у художньому тексті. „Лінгвістична проспекція як феномен прогнозування, передбачення наступного елемента у мовленнєвому потоці – сутнісна характеристика мови, пов'язана з глибинними виявами її існування”, – зазначає молода дослідниця (с. 306). Проективні можливості мови реалізуються передовсім у діалозі, тому в першому підрозділі (с. 304-312) проспективні відношення розглядаються на матеріалі сучасного драматургічного тексту. Проаналізовано „функціональне навантаження в межах реплік частки „ну”, заявної фрази та уточнювального запитання адресата з повтором останніх недомовлених (через екстралінгвальні фактори) слів адресанта, значущої паузи й переривання семантичних зв'язків у діалозі шляхом уведення в мовленнєвий акт слова із „широким” або „прихованим” (за Л. Азнабаєвою) значенням чи короткого уточнювального запитання, емпатичного наголосу” (с. 307).

Проспективний потенціал фольклорного тексту досліджено в другому підрозділі (с. 312-320). На матеріалі „Казки про калинову сопілку” О. Забужко проаналізовано вплив фразеологізмів на побудову текстової проспекції та ретроспекції, а також їх взаємодію з елементами фольклорного інтертексту.

Підрозділ третій (с. 320-332) розкриває роль трансформованих фразеологічних одиниць як засобу вираження проспективно-ретроспективних відношень у романі Т. Прохаська „Непрості” та повісті М. Матіос „Москалиця”, а четвертий (с. 332-345) – проєктивно-інтегровальну функцію фразеологізмів у постмодерному романі В. Слапчука „Осінь за шокою”.

В останньому підрозділі (с. 345-356) досліджено акумулятивний характер фразем (у тому числі й „заголовковий фразеологічний знак” роману М. Матіос „Солодка Даруся”) у процесі формування художнього образу. Як підкреслює дослідниця, акумулятивна функція фразеологічних одиниць виявляється в тому, що вони „у межах смислового поля тексту (із проспективною чи ретроспективною домінантами) взаємодіють із усіма його складниками, насамперед із тими семами слів, що співвідносні з компонентами фразеологічного значення, із внутрішньою формою ключових номінацій, їх морфологічними формами, синтаксичними конструкціями тощо” (с. 346).

У монографії загалом нам імпонує те, що наукові положення дослідників завжди підкріплені багатим ілюстративним матеріалом, базуються на ґрунтовному дослідженні тих чи тих мовних феноменів у різножанрових художніх текстах. До позитивів праці відносимо й те, що автори встановлюють функціональне навантаження аналізованих мовних одиниць у художньому мовленні. Доречними в роботі, на наш погляд, є схеми (с. 68, 73, 85, 91, 115, 149) і таблиці (с. 316-317, 326), які унаочнюють науковий виклад.

Дуже добре, що вузлові моменти в монографії виділено жирним шрифтом, це робить її „читабельною”, дозволяє швидко орієнтуватися в складному науковому тексті. Разом із тим, як нам видається, метамова дослідження дещо переобтяжена іншомовною термінологією, що звукує коло її потенційних читачів.

Монографія завершується ґрунтовними загальними висновками (с. 357-369), які досить детально розкривають основні положення кожного розділу наукової праці.

Хочемо відзначити, що пропоноване дослідження проведено на солідній науково-теоретичній базі, у тому числі й електронних ресурсах: 459 позицій використаної літератури в загальному списку (с. 370-399), окрім того, у кожному розділі є покликання й на наукові праці вужчої проблематики. Вражає й джерельна база: 122 позиції художніх творів (с. 400-405). Якщо врахувати, що це переважно збірки поезій, вибрані твори, антології, то мусимо визнати, що опрацьовано дуже великий пласт різножанрової художньої літератури, яка охоплює кінець ХІХ, ХХ і початок ХХІ століття.

Уважне ознайомлення з рецензованою монографією переконало нас у тому, що застосовані в ній нові підходи до аналізу художнього тексту й справді допомагають, як зазначено у висновках, „розкрити глибинні пласти його буття; показати, як слово набуває образності” (с. 369).

Ця праця, безсумнівно, буде корисною для всіх, хто цікавиться проблемами лінгвостилістичного аналізу художнього тексту.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 26.10.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Гуйванюк Н.В.*

DEEP LAYERS OF BEING ARTISTIC TEXT

Oksana Tsyperdyuk

Book review on: Khudozhniy text – slovo – obraz : lingvostylistychnyy analiz : monografiya / [M. I. Holyanych, I. O. Babiy, N. Ya. Ivanyshyn ta in.]; za red. M. I. Holyanych. – Ivano-Frankivsk : Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylya Stefanyka, 2010. – 408 s.